

A régi magyarországi nyomdák készletének repertórium

KÖNYVISMERTETÉS

Bánfi Szilvia

A 15. század közepén Gutenberg találmánya – az azonos betűk sokszorosítása, ezek által szövegek kiszedése, majd a sajtó felhasználásával róluk több példány készítése – az emberi művelődés történetében új távlatokat nyitott. Az addig csak kézzel írott könyv mellett megjelent a nyomtatott könyv, amelynek döntő szerepe volt az ismeretek, az információ elterjesztésében. Gutenberg találmánya Magyarországra is gyorsan eljutott.

A magyarországi nyomdászat kezdeti időszakára vonatkozó, a nyomtatványok megjelenetését lehetővé tevő tárgyi emlékek és írásos források, sajnálatos módon, nem maradtak fenn a Kárpát-medencében. Jól jellemzi e térségben egykoron működött nyomdák készletének teljes pusztulását, hogy az 1473 és 1600 között tevékenykedő, mai tudásunk alapján ismert huszonegy tipográfia készletéből mára csak a brassói Honterus-officina három, 460 évnél idősebb fadúca őrződött meg. Az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztősége kilencszáz nyomtatványt tart számon a 15–16. században működött nyomdáink kiadványai közül. Ezeknek közel a fele egyáltalán nem, vagy csak a véletlennek köszönhetően egy példányban, illetve csupán töredékesen maradt fenn valamely magán- vagy közgyűjteményben. Szakértői vélemények ugyanakkor a ma számon tartott művek kétszeresére becsülik a 15–16. században kiadott nyomtatványok számát. A retrospektív nemzeti bibliográfia minél teljesebb számbavételéhez, a nyomtatványtöredékek beazonosítására a Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztőségének munkatársai kezdettől fogva igen nagy hangsúlyt fektettek. Munkájukat azonban nagyban nehezítette, hogy nem állt rendelkezésükre olyan segédlet, amely a korszakban tevékenykedő nyomdák betűtípus- és díszkészletének teljes anyagát tartalmazta volna. Borsa Gedeon bibliográfus, e munkálatok irányítója, a régi nyomtatványok elismert szakértője éppen ezért fontosnak tartotta és kezdeményezte a nyomdásztörténet kezdeti korszakának vizsgálatában alkalmazott



nemzetközi gyakorlat hazai meghonosítását. Fial munkatársaiból és tanítványaiból egy kutatói műhelyt állított föl, amelynek célja a történeti Magyarország területén működött tipográfiai nyomdakészletének rekonstruálása volt. A módszer lényege, hogy az eredeti nyomtatványok aprólékos és szisztematikus vizsgálata alapján 15–16. századi műhelyeink készlete rekonstruálható mérethű másolatok segítségével. A kutatómunkában részt vevők kigyűjtötték, és megadott szempontok figyelembevételével rendszerezték az impreszumadatokkal rendelkező kötetekről készített eredeti mérethű másolatokból a nyomdai műhelyekben alkalmazott betűtípusokat, díszeket, iniciálsorozatot, cifrákat, kottákat. A vizsgálat alá vont egyes nyomdák már összeállított készletei módot adtak arra, hogy újraértékeljék a magyar

nyomdászattörténet korai korszakáról meglévő ismereteket. Az összeállított nyomdarepertóriumok alapján az egyes adott nyomdák tevékenységének tudományos vizsgálata számos új nyomdászattörténeti és művelődéstörténeti fölfedezést eredményezett, amelyek önálló publikációkban, illetve az RMNY (Régi Magyarországi Nyomtatványok) kötetekben hasznosultak. E tudományos műhely egyik meghatározó tagja V. Ecsedy Judit, aki maga is részt vett több nyomda teljes felszerelésének rekonstruálásában, s hosszú, aprólékos és igen fáradtságos munkával állította össze az 1473-tól, a kezdetektől az 1600-as évig bezárólag a történeti Magyarország területén működő tipográfiai nyomdai készletének (betűtípusok, díszek, illusztrációk, iniciálék, kották, cifrák) teljes repertóriumát. A magyarországi művelődéstörténet még föltáratlan forrásainak összegyűjtését és közzétételét támogató akadémiai program (*Kulturális hagyományaink nyilvántartása, feltárása és kiadása*) keretében a nemzeti könyvtárban végzett tudományos igényű kutatómunkája eredményeként látott napvilágot 2004-ben nyomdarepertóriuma: V. Ecsedy Judit: *A Régi Magyarországi Nyomdák Betűi és Díszei 1473–1600* címen. A Balassi Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában a *Hungaria Typographica* sorozata első köteteként megjelentetett vastkos kiadvány fontos és megkerülhetetlen segédlete, forrásgyűjteménye a magyar művelődéstörténeti kutatásnak.

A mű tartalmilag két önálló részre tagolódik. Az első részben a 15–16. századi nyomtatott könyvek tipográfiai technikájának és jellemző jegyeinek elméleti kérdéseivel, valamint ezek magyarországi gyakorlatával foglalkozik a szerző. Egyenként sorra veszi a korszakban tevékenykedő mind a huszonegy nyomda tipográfiai jellemzőit: az általuk alkalmazott szedési és díszítési gyakorlatot. Aprólékos elemző munkájában támaszkodik a legfrissebb kutatási eredményekre is. Az egyes fejezetek végén gazdag szakirodalmi jegyzetanyag segíti a téma iránt érdeklődő kutatókat és olvasókat. A kötet első részében kapott helyet Soltész Zoltánné két, korábban már publikált, de mai is aktuális érvényű tanulmánya (*A grafika és a könyv kapcsolatának kialakulása; A grafika és a könyvnyomtatás elterjedése Magyarországon*), amelyeket V. Ecsedy Judit kiegészített a szükséges pontosításokkal és a legfrissebb szakirodalommal. A tanulmányokat tartalmazó első rész legizgalmasabb fejezetei, amelyben ízelítőt kapunk a hamis, illetve datálatlan, nyomdahely megjelölése nélkül megjelentetett vagy töredékesen

megmaradt nyomtatványok pontos hely- és idő-kör-meghatározásának módszertanáról, az egyes officinákhoz köthető egyedi tipográfiai jellemzők alapján.

A második rész maga a Katalógus: illusztráció, címlapkeret-keretdísz, nyomdászjegy-címer-embléma, fejléc-záródísz, ábra-térkép, iniciálé, hangjegy, nyomdai cifra és az egyes betűtípusok rendezett sokszorosított grafikai emlékényaga. A Katalógus a huszonkilenc nyomdahelyhez köthető huszonegy önálló nyomda teljes készletét e műhelyek



A Honterus-nyomda eredeti, fából készült dúca, amely Brassó címerét ábrázolja

alapításának időrendjében rendszerezi, a könyvdíszek és betűfajták előbbiekben felsorolt sorrendjében. Az egyes csoportokon belül is az időrend a rendezés elve, az adott típus legkorábbi alkalmazásától haladva a későbbi használatig. A betűtípusok esetében ugyancsak az időrend a rendezőelv, ám itt a betű mérete és fajtája (antikva, fraktúr stb.) is meghatározza a sorrendjüket. A Katalógus, amennyiben az adott nyomdász több helységben is megfordult (Huszár Gál Óvár–Kassa–Debrecen–Komjáti 388. old.), nyomdahelységek szerint is rendezi a tipográfiai műhely teljes készletét. Az egyes díszek, betűtípusok más műhelyekben történő to-

vábbelését (például a Sárvár-Újszigeti nyomda által először használt Ádám és Éva közötti medalionban Eszter és Ahasvérus király találkozását ábrázoló keretdísz, amely utóbb Huszár Gálnál – 1562, Debrecen –, majd Bornemisza Péternél – Sempte 1574–1578 – tűnt föl, 135. old.) ugyancsak nyomon követhetjük. V. Ecsedy Judit az 1473–1600 közötti időszakban működő nyomdák által alkalmazott készletek ismerete alapján 915 dísz, 18 térképet, 595 iniciálét, 4-féle kottát, 61-féle nyomdai cifrát és 221-féle betűtípust regisztrált repertóriumában. Ezek mindegyikéről pontos leírást adott, megadva milliméter pontosságú méretüket, valamint azt az időkört, amikor használatban voltak. A könyv-

Hoffhalter Raphael Magyarországon



díszek esetében közli valamennyi ismert előfordulási helyüket is. Az egyes leírásokat Táblákon bemutatott mérethű reprodukciók egészítik ki. A használat megkönnyítése érdekében a Katalógusban szereplő tételek azonosítását szolgáló sorszá-
mok megegyeznek a Táblázatban bemutatott reprodukció sorszámaival.

V. Ecsedy Juditnak a régi hazai nyomdáink betű- és díszkészletét föltáró és rendszerező munkája igen fontos kézikönyv a magyar nyomdászattörténettel foglalkozó kutatók, illetve e téma iránt érdeklődők számára. Segítségével könnyen megállapíthatóvá vált a nyomtatványtöredékek beazonosítása. Erre pedig nagy szükségünk lesz. Ugyanis a 15–16. századi magyarországi nyomtatványok széles körű számbavétele után napjainkban újabb, eddig ismeretlen önálló kötet előkerülésének esélye csekély. Nagy jelentősége van ugyanakkor a korabeli kötésekben megbújó nyomtatványtöredékek felkutatásának és számbavételének. Ezen kutatások nélkülözhetetlen segédlete V. Ecsedy Judit nyomdarepertóriuma. A továbbiakban azon kutatók számára is megkerülhetetlen forrásgyűjtemény e kötet, akik a művelődéstörténet azon ágával kívánják foglalkozni, amely a sokszorosított grafika hazai megjelenésének és első százharminc évének történetével foglalkoznak. Vizsgálhatják a repertórium alapján a kilencszázat meghaladó könyvdísz eredetét és használatának történetét, a kortárs külföldi művészek (Hans Sebald Beham, Jacobus Lucius és mások) hatását a hazai könyv-illusztrációkon, valamint az egyes nyomdák kiadványaik illusztrálásakor követett tipográfiai gyakorlatát.

A 15–16. század magyarországi nyomdászattörténete iránt érdeklődő kutatót hely- és névmutató, külföldi társaikat angol nyelvével bevezető és a katalógus használatára vonatkozó tájékoztató segíti a kézikönyv használatában.

